

DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

INDUSTRIALITZACIÓ AL BAIX LLOBREGAT FINS LA GUERRA CIVIL

Àngel Calvo Calvo

Hores d'ara, està molt clar que el Baix Llobregat no es va industrialitzar plenament fins la segona meitat del segle XX, quan la pràctica totalitat del territori es va omplir de fàbriques que van atreure una impressionant onada d'immigrants. Però no és menys cert que el procés d'industrialització a la comarca arrenca de molt abans. Cal, doncs, estudiar aquestes primeres manifestacions per a comprendre millor el que van ésser les posteriors.

La primera industrialització

Fidel reflexe del que va passar al conjunt de Catalunya, el primer impuls industrialitzador del Baix Llobregat descansa en l'expansió del sector cotoner. Al llarg del període 1860-1932, s'observa una tendència a l'especialització en les operacions del teixit a la vegada que una pèrdua de pes en les del filat.

En bona mesura, la irrupció del cotó va fer canviar d'aspecte el sector secundari a la comarca. Centres preindustrials importants, com ara Olesa i Esparreguera per la llana, i d'altres amb menor rellevància, com Martorell pel paper i Sant Feliu de Llobregat o Molins de Rei per la seda, canviaren la seva orientació productiva. Això fou possible gràcies a la crisi dels sectors prèviament implantats. A Olesa, una localitat que produïa oli de qualitat, la crisi agrària finisecular feu esclatar l'equilibri anterior, basat en la petita propietat, el lent creixement demogràfic i l'estabilitat de l'estructura

de la població. La crisi industrial i el fracàs d'iniciatives preses per persones lligades al sector llaner (paraires) van obrir les portes a la indústria moderna, impulsada fonamentalment per barcelonins. Disponibilitat

Sense deixar la Vall Baixa, a Molins de Rei i Sant Feliu de Llobregat, l'empenta industrialitzadora del segle XIX estaria protagonitzada igualment pel cotó i no pels productes que comptaven amb una certa tradició a aquestes localitats

d'energia i de ma d'obra alliberada per les activitats protoindustrials en decadència junt a l'aportació de capital acumulat amb el comerç colonial són les constants essencials de les transformacions que van tenir lloc a Esparreguera. Semblant a Esparreguera per la seva important terciarització, Martorell va quedar al marge de les grans innovacions tecnològiques del segle XIX, cosa que comportaria el declivi com a centre paperer. En contrapartida, s'afegiria a la indústria cotonera aprofitant infraestructures preindustrials (Can Bros). A més, la pervivència d'una activitat relacionada amb l'elaboració de productes derivats del vi donaria com a resultat una base industrial molt diversificada amb un fort component artesanal.

Respecte a la Vall Baixa, resulta força sorprenent que algunes de les iniciatives relativament primerenques de la indústria cotonera moderna s'esdevinguessin al Papiol. Aquesta localitat va acollir diverses fàbriques

Pallers i xemeneis: Sant Feliu de Llobregat a inicis de segle

DOSSIER

en les dècades dels anys trenta i quaranta del segle XIX, com la d'Herp, Peix i Vilaseca (1834) o la de Ferrer i Cia. (1841). Tanmateix, aquesta embranzida no tindria continuïtat.

Sense deixar la Vall Baixa, a Molins de Rei i Sant Feliu de Llobregat, l'empenta industrialitzadora del segle XIX estaria protagonitzada igualment pel cotó i no pels productes que comptaven amb una certa tradició a aquestes localitats. A mitjans segle XIX, a partir d'una base quasi exclusivament agrícola, una activitat protoindustrial sedera i una integració parcial a l'espai econòmic barcelonès, Molins de Rei ofereix els seus avantatges de situació, infraestructura viària (pont de Carles III, carretera

XIX s'inicia un industrialització incerta. Les característiques essencials d'aquesta són la simbiosi amb l'economia preexistent, petitesa i inestabilitat de les fàbriques i frustració d'una industrialització protagonitzada per la seda. En realitat, no podem parlar de consolidació fins que, a principi de la Restauració, la fàbrica Bertrand introdueix Sant Feliu de Llobregat en la gran onada expansiva de la indústria cotonera. Juntament amb Sola-Sert, dita popularment "Can Corrons", determina el ritme de creixement i incideix poderosament en les crisis de la localitat. No en va, al voltant de 700 i 250 persones depenien respectivament de les esmentades fàbriques.

Per més que breu, la descripció anterior no pot fer-nos oblidar un aspecte important de la industrialització de la segona meitat del segle XIX, com es el desplaçament del centre impulsor cap a les rodalies de Barcelona. Aquesta es una característica essencial, que, a més, anticipa els trets de la industrialització fins ben entrat el segle XX. Un altre episodi d'aquesta tendència l'ofereix l'Hospitalet de Llobregat, tant proper a Barcelona que prolonga l'espai econòmic de la gran ciutat. Aquí, l'irrupció del cotó té lloc a partir de l'establiment, a mitjans segle XIX, d'indústries especialitzades en les operacions finals de l'elaboració del cotó (blanqueig, tint, aprest i acabat) i en la fabricació dels productes necessaris per a les esmentades operacions (midó i tints). Una d'aquestes fàbriques i un molí de paper van servir d'emplaçament a la indústria pròpiament moderna del cotó a l'Hospitalet. L'empresa Mena Rocaver (1875), més tard convertida en Martí Rodés, va aprofitar part de les naus alliberades per Aprestadora Española; Sucesores de A. Basté (1882) va ocupar els locals d'un molí tancat un parell d'anys abans. En continuïtat, però també en ruptura amb una de les activitats tradicionals a la comarca, a l'Hospitalet s'instal·la una fàbrica de seda a començaments

La colònia Sedó (Esparreguera)

Reial i, més tard, el ferrocarril) i disponibilitat energètica a nous inversors.

El 1858, es crea la fàbrica Ferrer i Mora, coneguda com "El Molí", que seria equipada amb 3.000 fusos. De la irrupció del cotó s'en ressenten tantles les activitats artesanals com les petites empreses dedicades a la transformació de productes agraris.

De la mateixa manera, la composició de la població activa experimenta canvis importants. Pel que fa a St. Feliu de Llobregat, localitat amb una forta mobilitat social, a mitjans segle

DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

del segle XX. El 1906, la Vilumara, empresa originàriament barcelonina, trasllada el seu emplaçament a l'Hospitalet, atreta, sens dubte, per l'amplia disponibilitat de sòl industrial, bones comunicacions amb Barcelona i condicions climàtiques adequades a l'elaboració de la seda.

Indústria i fàbrica: les colònies industrials

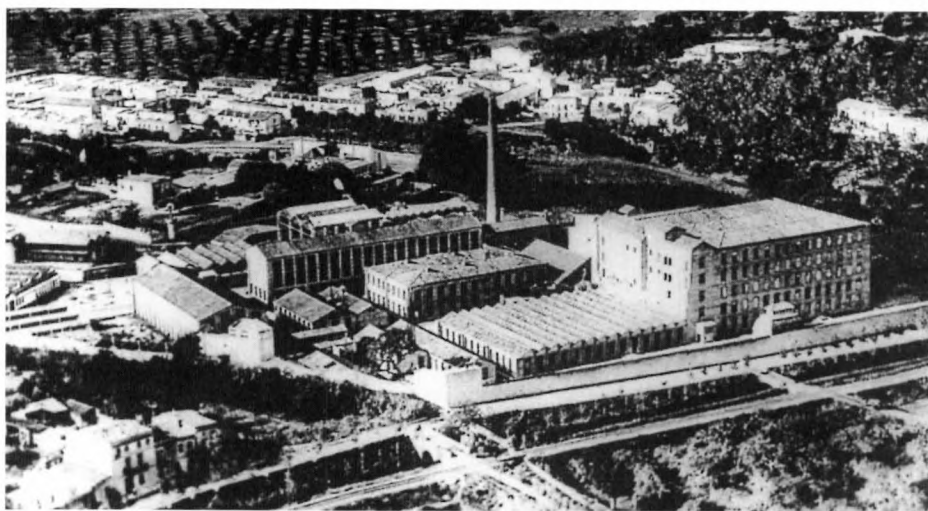
Una configuració tan característica de la industrialització com la colònia industrial està representada al Baix Llobregat per Can Bros (Martorell), la Colònia Sedó (Esparreguera) i la Colònia Güell (Sta. Coloma de Cervelló). La primera, ja esmentada, es va crear a partir d'un molí de l'època preindustrial. L'origen de la colònia Sedó està vinculat a un vell molí fariner i olier. Adquirit per M. Puig el 1846, va servir de base per construir una fàbrica tèxtil, que comença-

indústria sobre la base de l'explotació racional i integral dels recursos hidràulics, no sense eliminar l'activitat artesanal i manufacturera existent.

Més tardana (1890), en la colònia Güell conflueixen el catalanisme conservador d'un representant de l'alta burgesia (Eusebi Güell) i el seu ideari social, mescla de conservado-

El 1858, es crea la fàbrica Ferrer i Mora, coneguda com "El Molí", que seria equipada amb 3.000 fuses. De la irrupció del cotó s'en ressenten tant les activitats artesanals com les petites empreses dedicades a la transformació de productes agraris.

risme adobat amb actituds paternalistes, moralitzants i de regeneracionisme religiós. L'àmplia disponibilitat d'energia hidràulica, motiu

Colònia Güell (Santa Coloma de Cervelló)

ria a funcionar quatre anys més tard. Fou J. Puig i Llagostera, successor de M. Puig, qui va concebre la colònia industrial com a temptativa de resoldre els problemes de l'escassetat d'energia a la vegada que la penúria i imperícia de la mà d'obra. A. Sedó i Pàmies, vinculat als centres de poder polític i financer, li va donar el nom en entrar-hi com a gerent el 1879. La colònia aconseguí consolidar la

determinant en la generalitat dels casos, no explica la creació del complex industrial. La raó cal buscar-la en la crisi del model d'indústria urbana o peri-urbana, basat en el fàcil accés a les primeres matèries arribades al port de Barcelona (carbó i cotó). El fracàs d'una racionalitat econòmica perseguida per l'enginyer F. Alsina en el Vapor Vell de Sants i la presència d'un moviment obrer

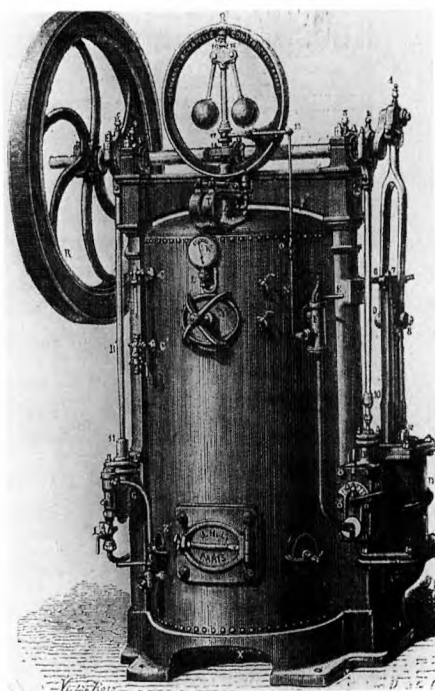
DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

INDUSTRIALITZACIÓ AL BAIX LLOBREGAT FINS LA GUERRA CIVIL

Àngel Calvo Calvo

organitzat i potent aconsellen els Güell a traslladar la seva activitat productiva a Sta. Coloma de Cervelló, tot mantenint la fórmula bàsica:

Màquina de vapor

la gran fàbrica concentrada, integrada (realització de la totalitat de les operacions necessàries per a transformar el cotó en floca en producte pel consum) i accionada pel vapor. Energia i disponibilitat de mà d'obra en un marc d'organització i consens social són els elements que persegueixen els Güell quan decideixen canviar d'emplaçament la fàbrica. Immergits en una dependència estreta amb l'empresa, els treballadors i llurs famílies vivien en una estructura jeràrquica, condicionada per l'equilibri de poder en l'interior de la fàbrica i els instruments creats o fomentats per l'empresari al voltant d'aquesta (església i rector, escola i monges, associacions i cooperativa de consum).

Energia i industrialització

En l'etapa preindustrial, les activitats artesanals o manufactureres depenien de la força muscular o de l'energia hidràulica. L'increment del volum

d'aigua destinada a transformar o elaborar productes va contribuir a elevar la productivitat i a rebaixar els costos de producció. La vinculació estreta entre aigua i activitat preindustrial es palesa en diverses zones de la comarca amb molins fariners, oliers i paperers.

Amb la Revolució Industrial, el volum de la producció es va incrementar a la vegada que va créixer el recurs a l'energia. L'aigua va continuar essent indispensable en multitud de processos industrials. Al Baix Llobregat, una comarca tan vinculada al riu, l'explotació de les aigües superficials proporciona la base material a les colònies industrials ja esmentades. Els aquífers superficials propers al riu i al delta permeten obrir pous no gaire profunds. Els substrats permeables possibiliten extraccions al principi per a ús domèstic, però per a usos més variats quan s'introdueix la màquina de vapor. Finalment, l'aprofitament de les aigües artesianes alimenta l'agricultura intensiva i converteix la comarca en un centre d'abastament d'aigua per a Barcelona. Tot això combinat amb l'existència de la xarxa ferroviària, serveix de trampolí a la poderosa onada industrialitzadora del segle XX.

La indústria tèxtil de Molins de Rei o de l'Hospitalet de Llobregat així com la metal·lúrgica, química i tèxtil de Cornellà de Llobregat deuen, en part, a aquests molins les raons de llur existència

Una expressió clara d'aprofitament de les aigües superficials és el Canal de la Infanta (1819), estudiat per Gemma Tribó i Antoni Romeu, que contribueix a intensificar l'agricultura i a diversificar la indústria. Els molins fariners creats als marges del canal no sempre van deixar pas a indústries duradores. La indústria tèxtil de Molins de Rei o de l'Hospitalet de Llobregat així com la metal·lúrgica,

DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

INDUSTRIALITZACIÓ AL BAIX LLOBREGAT FINS LA GUERRA CIVIL

Àngel Calvo Calvo

química i tèxtil de Cornellà de Llobregat deuen, en part, a aquests molins les raons de llur existència. A part d'algunes empreses ja esmentades, I. Quert (1849) i R. Ramoneda (1851) van construir salts a Cornellà per aprofitar l'aigua del canal en fàbriques cotoneres. Als locals de la primera van continuar fabricant cotó successivament Sala y Cia.(1880), Fontanals y Surís (1913) i Hilanderías Modernas S.A.(1926).

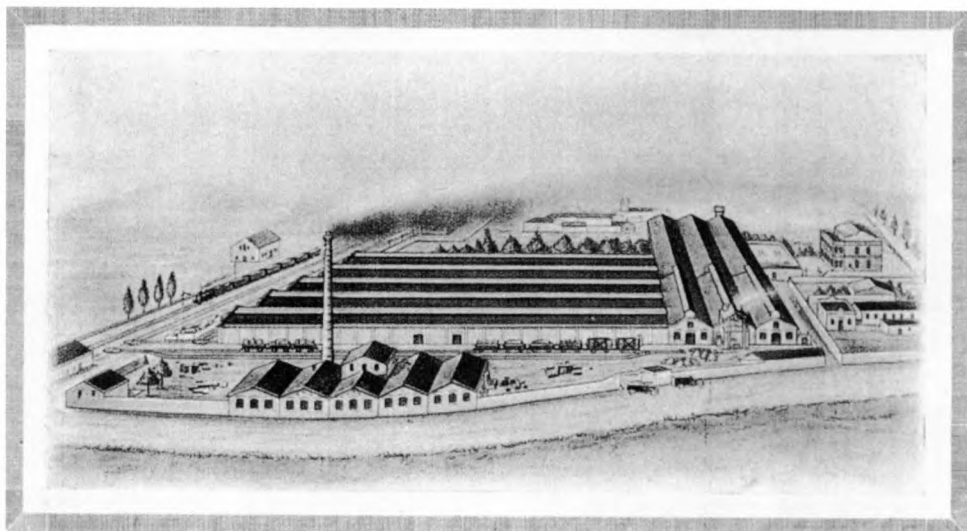
Sense restar importància al paper de l'aigua, és evident que la generalització de la industrialització suposava recórrer a noves fonts i formes d'energia, es a dir el carbó, el gas i l'electricitat. Va ésser aquesta darrera la que va donar un nou impuls a la industrialització de la comarca.

En trencar l'estreta vinculació llavors existent amb les fonts de subministrament, l'electricitat ofereix noves oportunitats a la indústria, tot permetent-ne l'expansió, diversificació i redistribució geogràfica. Encara que van continuar existint fàbriques o tallers que produïen ells mateixos electricitat cremant el carbó, les petites i mitjanes indústries van poder desenvolupar-se amb més facilitat adquirint energia a les companyies especialitzades per tal d'il·luminar els locals, moure els motors i produir calor. Al Baix Llobregat van apa-

rèixer companyies que produïen i venien Electricitat, com ara N. Mauri i Cia. (1898), Electricista Catalana S. A. (1898), Eléctrica de Cataluña (1907), Eléctrica de Martorell (1917) y Fuerza y Alumbrado (1923). Empreses d'altres comarques, com la bagenca Gomis Soler, també van subministrar energia a fàbriques del Baix Llobregat. Amb l'arribada de les grans empreses catalanes (La Canadencia i Energía Eléctrica del Cataluña), l'electricitat, ara generada sobretot per les grans centrals del Pirineu, va incrementar el seu volum i la seva incidència.

Sens dubte, els efectes més clars de l'electricitat a la comarca els veiem en la diversificació de la base industrial i en l'extensió de la indústria a noves zones. A part nombrosos tallers de fabricació de material i equip, al Baix Llobregat es va instal·lar una fàbrica rellevant, la Siemens de Cornellà, que tanta importància tindria en l'ho successiu per a la localitat i pel conjunt de Catalunya.

L'electricitat explica en bona mesura la proliferació de pastadores de pa, premses de vi, torns de lampisteria, tallers metal·lúrgics o ceràmics, serres de cinta i màquines de perforar, molldre picar carn. Poblacions escassament afectades per la industrialització, zones periurbanes o centres de

Roca Radiadors, Gavà 1927

DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

INDUSTRIALITZACIÓ AL BAIX LLOBREGAT FINS LA GUERRA CIVIL

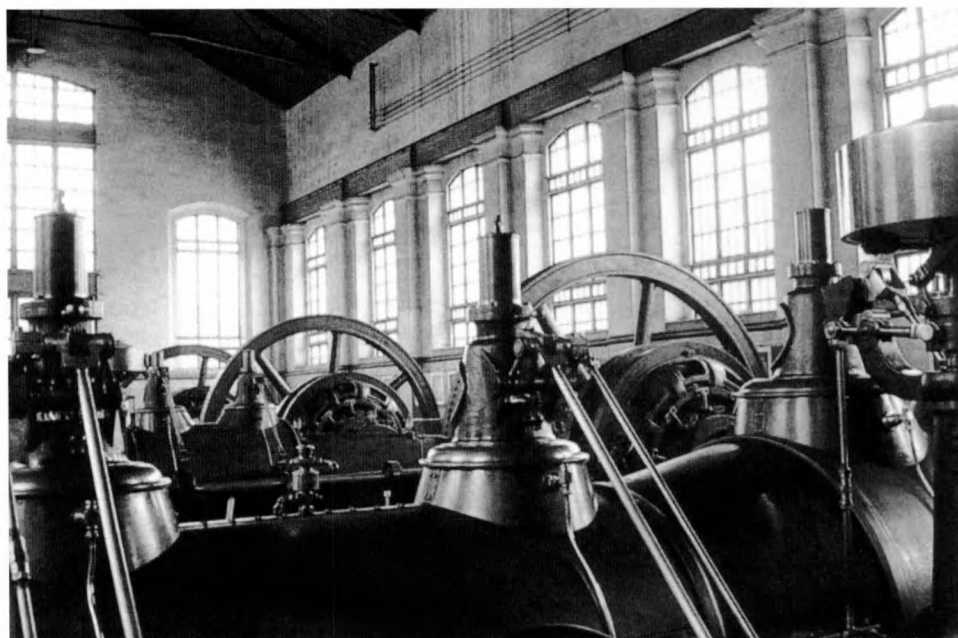
Angel Calvo Calvo

tradició industrial s'incorporen al procés de diversificació. Així s'esdevé a Pallejà, Esparreguera i Sant Andreu de la Barca amb les fàbriques de carbur de calci, o bé a Sant Just Desvern amb L'Auxiliar de la Construcció (1917), destinada a produir ciment portland artificial i gran consumidora d'energia. La diversificació de la indústria es manifesta també amb productes nous que, a la vegada, afecten noves localitats de manera diversa. Sense l'electricitat, difícilment es podrien explicar empreses del delta amb capacitat per produir a gran escala, com ara La Papelera Española (1917) i La Seda de Barcelona (1918) al Prat de Llobregat o Roca S. A. (1920), al límit entre Gavà i Viladecans.

Amb tot el que hem dit, és evident que s'havien donat passos importants en la industrialització a la vigília de la Guerra civil. La situació estratègica de la comarca en relació als transports i la facilitat en el subministrament d'energia i aigua obrien noves expectatives, que no serien realitat fins anys més tard.

Bibliografia

- Calvo, A. i col·laboradors, *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat. Agricultura intensiva i industrialització*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.
- Calvo, A., *Orígens i desenvolupament de la indústria a St. Feliu de Llobregat*, Patronat Municipal de Cultura, Sant Feliu de Llobregat (s.d.)
- Carbonell, J. A., *Molins de Rei: vida social i política, 1868-1936*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991.
- Cobos, J. M., *Olesa al segle XIX*, Barcelona, 1994.
- Cobos, J. M., "Sincronies i divergències en els processos d'industrialització d'Esparreguera i d'Olesa de Montserrat", *Materials del Baix Llobregat*, 1, 1994, pp. 47-54.
- Codina, J., Morán, J. i Renom, M., *El Baix Llobregat el 1789*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992.
- Dorel-Ferré, G., *Les colònies industrials al Baix Llobregat. El cas de la colònia Sedó*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992.
- Gutiérrez, G. i col·laboradors, *Cornellà de Llobregat. Estudis d'Història*, Ajuntament de Cornellà, Cornellà, 1987.
- Muset, A., "Protoindústria e indústria dispersa en la Cataluña del siglo XVIII. La pañería de Esparreguera y Olesa de Montserrat", *Revista de Historia Económica*, VII, 1, 1989, pp. 45-67.
- Vilar, P., *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Ed. 62, Barcelona, 1966.

Societat General d'Aigües de Barcelona (Cornellà)